

Vznik a formovanie Štátneho kultúrneho majetku v Betliari

Katarína Takácsová Bányászová – Pavol Tišliar

PhDr. Katarína Takácsová Bányászová
SNM-Múzeum Betliar
Oddelenie výskumu a starostlivosti o zbierkový fond
Kaštieľna 6
049 21 Betliar
Slovakia
e-mail: katarina.takacsova@snm.sk

prof. PhDr. Pavol Tišliar, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta UK
Katedra etnológie a muzeológie
Gondova 2
814 99 Bratislava
Slovakia
e-mail: pavol.tisliar@uniba.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2017, 5:1:69-81

The State Cultural Estate in Betliar: Creation and formation

This paper examines the formation and the mission of the State Cultural Estate in Betliar (a complex of buildings of historical and cultural value formerly owned by the Andrassy family) as a predecessor of the modern-day Slovak National Museum in Betliar. We map the complex network of ownership of individual properties and its transfer to the government, the beginnings of the Estate as a memory institution and the problems associated with its transformation to one of the most attractive tourist destinations in Slovakia it is today.

Key words: Slovakia, Andrassy family properties, Betliar manor, Krásna Hôrka castle, Krásnohorské Podhradie mausoleum, State Cultural Estate in Betliar, Betliar Museum

SNM-Múzeum Betliar patrí už dvadsať rokov do zložitého komplexu siete múzeí Slovenského národného múzea. Napriek tomu sa snaží budovať si vlastnú identitu a pomocou aktivít pre odbornú a laickú verejnosť byť otvorenejšou modernou inštitúciou 21. storočia. Stará sa, ochraňuje a sprístupňuje zbierky cielene budované už od 19. storočia a zachované po generácie jediného pôvodcu, grófskeho rodu Andrassyovcov z Csíkszentkirály a Krásnej Hôrky.¹

Pramene k dejinám Štátneho kultúrneho majetku v Betliari

Štátny kultúrny majetok (ŠKM) v Betliari, ktorý bol predchodcom súčasného SNM - Múzea Betliar, mal pomerne zložité a neprehľadné počiatky svojej činnosti. Poznačené boli

¹ Betliarska vetva rodu Andrassyovcov používala grófsky titul od roku 1779, monocká od roku 1766 (k rozvetveniu rodu došlo koncom 17. storočia). Zákonom č. 61/1918 Sb. sa zrušilo šľachtictvo, rády a tituly a zákonom č. 243/1920 Sb., ktorým sa mení zákon o zrušení šľachtictva, rádov a titulov, sa šľachtictvo výslovne zakazuje a používanie šľachtických titulov sa sankcionuje. Rušili sa zároveň všetky práva a výsady, ktoré prinášali zrušené šľachtické tituly. Bývalí šľachtici mali zakázané používať svoje rodné meno s prídomkom, ktorý by naznačoval ich šľachtictvo. Preto v ďalšom texte, ktorý sa venuje dobe po roku 1918, nepoužívame tituly a prídomky. Dostupné na: <<http://jurajjuhas.blog.sme.sk/c/188738/Likvidacia-feudalnych-prezitkov-v-zakonodarstve-prvej-CSR.html>> cit. [2016-10-26]; KACÍREK, Ľuboš. *Kultúrne dedičstvo Slovenska*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z., 2016, s. 17.

predovšetkým obdobím, keď tento kultúrny komplex vznikal a rovnako aj okolnosťami, ktoré ho formovali. Neprehľadnosť pritom nie je len výsledkom zmien vo vlastníckych vzťahoch jednotlivých objektov neskoršieho kultúrneho komplexu, ale rovnako k tomu dnes prispieva aj zachovaný archívny materiál viacerých pôvodcov archívnych celkov. O dejinách ŠKM v Betliari sa nám zachoval jednak archívny fond súčasného SNM-Múzea Betliar,² ktorý je bezpochyby ťažiskovým pre poznanie dejín celého kultúrneho komplexu, ale rovnako aj zaujímavý osobný fond Alžbety Güntherovej-Mayerovej,³ zachytávajúci jej pôsobenie v betliarskom múzeu v 1. polovici 50. rokov. Väčšie množstvo informácií ponúkajú aj archívne dokumenty z činnosti Okresného národného výboru (ONV) v Rožňave, ale aj Okresného múzea v Rožňave (pôvodcu, ktorý dnes funguje pod názvom Banické múzeum v Rožňave).⁴ Spomenuté archívne celky v súčasnosti nie sú archívne spracované a bádateľsky prístupné. Ich výpovedná a obsahová hodnota je, samozrejme, rôzna. K neprehľadnosti, ale i nepresnostiam počiatkov súčasného Múzea v Betliari prispievajú najmä viaceré zachované správy, hlásenia, svedectvá, konštatovania,

Obr. č. 1: Kaštieľ v Betliari. Zdroj: Archív SNM, pobočka Betliar

ktoré si navzájom v niektorých prípadoch aj priamo protirečia.⁵

Mimo rožňavského regiónu sa možno oprieť o písomnosti nadriadených inštitúcií či organizácií, s ktorými ŠKM v Betliari viedol korešpondenciu z rôznych oblastí. Dôležité sú najmä fondy pamiatkových orgánov uložených v Archíve Pamiatkového úradu SR v Bratislave,⁶ ale aj fond Povereníctva školstva, ktorý sa nachádza v Slovenskom národnom archíve v Bratislave.⁷

Náš príspevok sa bude opierať ťažiskovo o pramene, ktoré sa nachádzajú v pobočke Archívu SNM, v Múzeu Betliar, s cieľom podchytiť predovšetkým začiatky formovania a počiatočnú činnosť ŠKM v Betliari v povojnových rokoch, so snahou vniesť do tejto problematiky väčšiu prehľadnosť.

Zložité vlastnícke a nájomné vzťahy a počiatočná správa komplexu

Kaštieľ v Betliari, hrad Krásna Hôrka a napokon aj Mauzóleum v Krásnohorskom Podhradí, ktoré neskôr spoločne tvorili ŠKM v Betliari, patrili rodine Andrássovcom.⁸ Emanuel Andrassy, posledný majiteľ tohto majetku, ho bol nútený v roku 1944 opustiť. Prechodom frontu sa

² Archív SNM, pobočka v Múzeu Betliar (ďalej: Archív SNM, p. MB), f. Múzeum Betliar, 1945 – 1996 (ďalej: f. MB).

³ Archív SNM, pobočka v Múzeu Betliar, f. A. Güntherová-Mayerová, 1952 – 1955.

⁴ MVSR – Štátny archív v Košiciach, pobočka v Rožňave, f. Okresný národný výbor v Rožňave, 1945 – 1960 a f. Okresný národný výbor v Rožňave II., 1961 – 1990, f. Okresné múzeum v Rožňave, 1896 – 1960.

⁵ Sú to predovšetkým písomnosti zachované v archíve múzea a správy predkladané rade ONV v Rožňave, ktoré si v mnohom priamo protirečia, napr. TIŠLIAR, Pavol. Inštitucionalizácia pamät'ových a fondových zariadení v 50. a 60. rokoch 20. storočia v okrese Rožňava: Príspevok k výskumu regionálnej kultúrnej politiky a kultúrnej stratégie 2. pol. 20. storočia na Slovensku. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 4, 2016, č. 2, s. 75-85.

⁶ Archív Pamiatkového úradu SR (ďalej: Archív PUSR), f. Pamiatkové orgány na Slovensku, 1919 – 1951 (ďalej: f. POS), tiež f. Slovenský pamiatkový ústav, 1951 – 1958.

⁷ MVSR – Slovenský národný archív v Bratislave, f. Povereníctvo školstva (1919) 1945 – 1960.

⁸ Ďalšie objekty patriace Andrássovcom, ako obrazáreň grófa Dionýza Andrássoho v Krásnohorskom Podhradí a Múzeum Andrássovcom v Rožňave patria dnes pod správu Banického múzea v Rožňave, čím sa časť odkazu Andrássovcom roztrieštla.

stala existencia celého komplexu závislá od politického diania v povojnovom Československu, ale špecificky aj v rožňavskom regióne. Dekrétom prezidenta republiky bol konfiškovaný v prospech štátu aj tento rozsiahly majetok rodiny Andrássyovcov na Gemeri. Správa majetku

Obr. č. 2: Hrad Krásna Hôrka a obrazáreň (vpravo). Zdroj: Archív SNM, pobočka Betliar

sa však pomerne skoro rozdelila a spomenuté objekty sa vyvíjali určitý čas samostatne.

Tesne pri prechode frontu bol majetkový komplex Andrássyovcov viac ako rok strážený vojakmi Červenej armády miestneho veliteľstva v Rožňave.⁹ Dočasným vnúteným správcom veľkostatku Andrássyovcov v Betliari sa už 2. marca 1945 stal Štefan Havlík, evanjelický farár v Betliari.¹⁰ Do tejto funkcie ho menoval Okresný národný výbor v Dobšinej, ako však dokladá zachovaný archívny prameň, už predtým bol

Š. Havlík menovaný poverením školstva a národnej osvety aj dozorcou (splnomocnencom) umeleckých a historických pamiatok v rožňavskom regióne, čo prakticky zahŕňalo nielen dozor nad kaštieľom v Betliari, ale aj na hrade Krásna Hôrka a v mauzóleu v Krásnohorskom Podhradí.¹¹ Š. Havlík zabezpečoval túto činnosť už tesne po prechode frontu. Poukazuje na to zachovaný prípis zo 17. apríla 1945, v ktorom Havlík uvádzal informácie o správe a zamestnancoch všetkých troch spomenutých objektov,¹² ale rovnako aj neskoršia korešpondencia správcu s poverením školstva a Štátnym východoslovenským múzeom (ŠVM) v Košiciach. Netrvalo však dlho a už 23. mája 1945 bol Š. Havlík z funkcie dočasného správcu veľkostatku v Betliari odvolaný.¹³ Ostal však naďalej poverený funkciou dozorca umeleckých a historických pamiatok v regióne.¹⁴ ONV v Rožňave poverilo úlohou spravovať betliarsky veľkostatok Správu štátnych lesov v Betliari.

Betliarsky rodový majetok netvoril iba samotný kaštieľ a hospodárske budovy v jeho blízkosti. Prevahu v majetkovom komplexe mala lesná a orná pôda. Podľa predbežného odhadu ešte z roku 1945 mala lesná pôda rozlohu až 1 000 ha, z toho na park kaštieľa pripadalo 70 hektárov. Spolu s lúkami a pastvínami zaberá tento hospodársky komplex približne 1 046 ha. Keďže presahoval limit maximálnej držby pôdy 50 ha, vzťahovali sa naň právne

⁹ Archív SNM, p. MB, f. MB, spisy 1945-1949, sign. č. 75/1945.

¹⁰ Archív SNM, p. MB, f. MB, spisy 1945-1949, list Š. Havlíka ONV v Dobšinej zo 7. marca 1945. Definitívny výmer o vnútenej správe na veľkostatok v Betliari vydal ONV v Rožňave 16. apríla 1945. Výmer potvrdil Štefana Havlíka vo funkcii.

¹¹ Archív SNM, p. MB, f. MB, bez sign. List z 19. marca 1945. Menovaný bol dekrétom č. 213/45 – B/IV.

¹² Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 4521/1945.

¹³ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. D1-91/2-45. Už predtým však bola spísaná zápisnica o prevzatí lesného majetku štátnymi lesmi z 13. mája 1945.

¹⁴ V spisovom materiáli sa tituloval rôzne, ako dozorca, komisár, splnomocnenec, povereník, vládny splnomocnenec ... pre umelecké a historické pamiatky, tiež vládny splnomocnenec pre mesto Rožňava, okresný konzervátor od 9. augusta 1948.

ustanovenia o konfiškácii majetku. Charakter rozľahlého lesného majetkového komplexu znamenal zvýšený záujem o tento majetok a bol pravdepodobným dôvodom, prečo bola správa zverená štátnym lesom. Podľa odovzdávajúcej zápisnice z 13. mája 1945 sa správa týkala lesného majetku Andrassyovcov v Betliari. Historické a umelecké pamiatky sústredené v kaštieli ostali ďalej v správe Š. Havlíka, rovnako ako aj hrad Krásna Hôrka, ktorý táto zápisnica priamo uvádza.¹⁵

Odišne sa vyvinuli vlastnícke vzťahy v prípade Mauzólea v Krásnohorskom Podhradí. To síce spočiatku rovnako dočasne spravoval Štefan Havlík, ale už 16. októbra 1945 sa o jeho správu prihlásilo ŠVM Košice, ktoré ho spravovalo ešte v medzivojnovom období.¹⁶ Mauzóleum tak bolo znovu odovzdané do správy ŠVM Košice k 9. novembru 1945.¹⁷ ŠVM v Košiciach následne prejavilo záujem spravovať aj hrad Krásna Hôrka, čo sa stalo od 19. augusta 1946.¹⁸

Tento stav v správe rozdeleného majetku Andrassyovcov sa v podstate zachoval až do prelomu 40. a 50. rokov. Už počas roku 1947 však zazneli viaceré návrhy získať ku kaštieli v Betliari späť aj celý park s príslušenstvom a využiť ho na kultúrne účely.¹⁹ O tento koncept sa snažil aj prvý správca Š. Havlík, ktorý v tejto veci korešpondoval s nadriadenými orgánmi. Konkrétnejšiu podobu získavali tieto návrhy až v priebehu rokov 1949 a 1950, keď objekt aj právne prešiel pod správu Národnej kultúrnej komisie pre Slovensko (NKK), pôsobiacej na Povereníctve školstva, vedy a umenia v Bratislave (PŠVU).²⁰ Podľa delimitačnej zápisnice z 3. januára 1950 sa štátnym kultúrnym majetkom, spravovaným NKK, stal kaštieľ v Betliari, budova kastelánskeho domu s kuchyňou, dom vrátnika, dom záhradníka, práčovňa a rotunda, skleníky a ostatné budovy parkovej sústavy. Patrili sem aj pozemky, ktoré boli zápisnične spresnené a pod správu kaštiela sa fakticky dostali 16. mája 1950.²¹ Správu nad celým pôvodným majetkovým komplexom NKK nezískala. Československé štátne lesy n. p. si ponechali ďalej v bezplatnom užívaní nielen lesy, pastviny a lúky, ale aj časti niekdajšieho kaštieľskeho parku s tzv. hájenkou (horárňou) a hospodárskou budovou. V parku získala NKK skleníky. PŠVU zmluvne povolilo štátnym lesom bezplatne užívať veľký rybník, vrátane rybolovu v Krivom potoku.

Aj po tomto formálnom prevzatí kaštiela NKK a jeho vyhlásení za štátny kultúrny majetok ostal poverený správou Š. Havlík. Po delimitačnej úprave postupne preberal do svojej správy jednotlivé príslušenstvá komplexu kaštiela. Budovu práčovne prevzal od štátnych lesov

¹⁵ Vo veci kaštiela v Betliari sa Povereníctvo pre školstvo a národnú osvetu 24. septembra 1946 dodatočne obrátilo na Predsedníctvo Zboru povereníkov a Povereníctvo pôdohospodárstva so zdôraznením, že kaštieľ patrí pod povereníctvo školstva. Zbor povereníkov rozhodol, že kaštieľ patrí len pod povereníctvo školstva. Potvrdené výmerom Povereníctva pôdohospodárstva č. 25808/1946. Pozri Archív PUSR, f. POS, sign. č. 198389/1946; sign. č. 199550/1946.

¹⁶ Archív SNM, p. MB, f. MB, spisy 1945-1949, sign. č. 90/1945.

¹⁷ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 1453/1945 – B/III.

¹⁸ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. 25/1954. ŠVM v Košiciach spravovali hrad už pred 2. svetovou vojnou.

¹⁹ Archív SNM, p. MB, f. MB, spisy 1945-1949, bez sign. list Š. Havlíka Vladimírovi Wagnerovi z 29. mája 1947, ako aj odpoveď z 10. júla 1947.

²⁰ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 2/1950. Zmeny v kultúrnej politike a stratégií regiónov na Slovensku nastali prakticky po IX. zjazde KSČ a vyhlásení tzv. „kultúrnej revolúcie“. Viedli, o. i., aj k inštitucionalizácii nových orgánov, napr. spomenuta NKK, ktoré v súčinnosti s verejnou správou začali kultúrne zámery v regiónoch realizovať. Postupne nadobudla silno ideologický podtón, ktorý sa výraznejšie rozvinul najmä do polovice 50. rokov. V predchádzajúcom období sa kultúra výraznejšie orientovala na tzv. vlastnú, národnú kultúru a mala výrazne totalitné prvky, bližšie pozri napr. HETÉNYI, Martin. Niektoré aspekty kultúrnej, umeleckej a osvetovej činnosti mesta Nitra v rokoch 1939 – 1945. In: *Konštantínove listy*, 8/2015, s. 78-79.

²¹ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 4/1950.

9. februára 1950.²² Už v nasledujúci deň bola uzatvorená dohoda o prenajatí dvoch jej miestností pre miestne JRD.²³ Preberanie správy parku a príslušenstva sa komplikovalo aj tým, že jednotlivé budovy neboli vyprázdnené. Žili tu totiž ľudia, ktorí kedysi pracovali na betliarskom veľkostatku. Podľa preberacieho protokolu zo 16. mája 1950 býval v kastelánskom dome v dvoch miestnostiach kastelán. V ďalších dvoch žila kuchárka a v jednej vdova po šoférovi E. Andrásyho. Títo ľudia tu bývali zadarmo ako zamestnanci, respektíve bývalí zamestnanci veľkostatku. Lesný závod v Betliari mal v jednej miestnosti pracovňu Závodnej rady a Závodnej organizácie, ktorú mal podľa dohody vyprázdniť do konca júna 1950. V dome vrátnika žil niekdajší pokladník andrásyovského majetku, prevzatý do zamestnania štátnymi lesmi. Lesný závod si túto budovu preto aj ďalej ponechal v prenájme. V dome záhradníka býval záhradník, ktorý k 1. júnu 1950 nastúpil do pracovného pomeru s PŠVU, aby pokračoval v zabezpečovaní potrebnej starostlivosti o kaštieľsky park.

Problematickým sa ukázalo aj odovzdanie rotundy, v ktorej sa nachádzal nielen archív betliarskeho veľkostatku Andrásyovcov, ale už aj písomnosti registratúry nového lesného závodu ako pokračovateľa v činnosti veľkostatku. Hoci došlo k formálnemu odovzdaniu tejto budovy, registratúru si mal lesný závod vytrieďiť a odvieť v čo najkratšom čase. Ostatné nehnuteľnosti, ktoré sa nachádzali v parku (pivnica so stodolou, hviezdicový dom, flagória, tenisové ihrisko, budova zverinca) boli tiež odovzdané NKK. Pivnicu si však lesný závod prenajal a rovnako prejavil záujem o kôľnu a manipulačný dom, kde boli umiestnené povozy.²⁴ Skleníky so záhradným príslušenstvom boli doriešené osobitnou zmluvou z 9. júna 1950.²⁵

Definitívne prevzatie kaštieľa a parku do vlastníctva PŠVU-NKK nastalo 26. júna 1950 na základe zápisnice, ktorá prakticky zhrnula predchádzajúce úpravy a zaznamenala delimitáciu v parku.²⁶ Tieto zložitejšie a menej prehľadné zmeny vlastníctva sa ešte komplikovali požiadavkami a postojom Miestneho národného výboru (MNV) v Betliari. Ten sprvu požadoval, s ohľadom na vlastné zásluhy na uchovaní kaštieľa v takmer neporušenom stave,²⁷ aby si správa štátneho majetku zakaždým vyžiadala súhlas pri manipulácii s hnuiteľným majetkom kaštieľa od MNV. Bola to však podmienka, ktorá sa z pohľadu platnej legislatívy nemohla prijať. MNV v Betliari požiadalo aj o prenájom ihriska v tzv. jazdiarni a tenisového ihriska pre miestnu Jednotnú telovýchovnú organizáciu Sokol, ktorú tu neskôr vystriedala miestna organizácia Československej mládeže (ČSM).²⁸ Rovnako žiadali ponechať v prenájme časti pracovne. Preto bola ešte v ten istý deň podpísaná formálna dohoda medzi MNV v Betliari a zástupcami PŠVU-NKK, reprezentujúcimi správu kultúrneho komplexu kaštieľa, o vzájomnej informovanosti vo všetkých záležitostiach dotýkajúcich sa stavu kaštieľa v Betliari, najmä pri presúvaní zbierkových predmetov mimo objektu a na spolupráci v prospech ďalšieho zveľadenia celého objektu. Do prenájmu dostali ihriská a po vyprázdnení budovy vrátnice zamestnancom lesného závodu ju mal dostať do nájmu MNV Betliar, aby sa budova mohla využívať ako materská škôlka.²⁹

²² Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 3/1950.

²³ Tamže.

²⁴ Tamže.

²⁵ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. 6/1950.

²⁶ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 7/1950.

²⁷ Konkretizovanie zásluh MNV v Betliari pri ochrane, či záchrane kaštieľa žiadosť priamo neuvádza.

²⁸ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 122/1953.

²⁹ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 8/1950.

Okrem riadnych zmluvných dohôd, ktoré evidovala správa kaštieľa, sa betliarskeho majetkového komplexu týkali aj neštandardné, ale fungujúce, ústne dohody a dohovory správy kaštieľa. Ako uviedla Alžbeta Güntherová, neskoršia správkyňa, bývalý správca Š. Havlík bez

Obr. č. 3: Mauzóleum v Krásnohorskom Podhradí. Zdroj: <http://www.snm.sk/?mauzoleum-grofa-dionyza-a-frantisky-andrassyovcov-galerie&galeria=auzoleum-andrassyovcov&nove=1&obrazok=5>

zmlúv prenajal časť bývalej kuchyne v kastelánskom dome spotrebnému družstvu Jednota, o čom sa zachoval len list urgujúci zaplatenie nájmu. Pravdepodobne dal ústny súhlas miestnemu zväzu ČSM na zriadenie volejbalového ihriska pri rotunde a zároveň uvoľnil v budove pracovne miestnosť pre klubovňu ČSM. Takisto len ústne prenechal niekdajší záhradnícky dom štátnym lesom, v ktorom býval niekoľko rokov zamestnanec štátnych lesov. Bez písomného potvrdenia súhlasil s rozšírením chovu rýb aj v malom rybníku pri vodopáde. Súhlasil s tým, aby v dome bývalej vrátnice vykonali Československé štátne lesy viaceré adaptačné práce investičnej povahy, ktorých náklad sa amortizoval umorením z nájmu domu a nájomného za seno. Ako dodala A. Güntherová: „*Všetky tieto právne jednania neboli schválené – aspoň v spisoch niet o tom ani stopy – nadriadenými úradmi... Nič menej však považujú sa za platné na základe niekoľkoročného vžitia sa.*”³⁰

Omnoho prehľadnejšie a jednoduchšie správcovské vzťahy fungovali na hrade a v mauzóleu. Ako sme spomenuli vyššie, hrad Krásna Hôrka aj mauzóleum v Krásnohorskom Podhradí patrili znovu od roku 1945, respektíve 1946 do správy ŠVM v Košiciach. PŠVU-NKK prevzala správu hradu Krásna Hôrka zápisnicou z 25. októbra 1950.³¹ Takto sa hrad Krásna Hôrka, ako štátny hrad, dostal opätovne pod spoločnú správu s kaštieľom v Betliari. Spoločným správcom kaštieľa aj hradu ostal Š. Havlík. Hrad s bezprostredným okolím nebol zaťažený nájmi, prípadne inými zmluvami. Mauzóleum však pod správu NKK nepatrilo. Dostalo sa

³⁰ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 331/1953.

³¹ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 217/1953.

pod vedenie MNV v Rožňave a od roku 1956 do správy novootvoreného Okresného múzea v Rožňave (bývalé Banické a hutnícke múzeum v Rožňave).³²

Majetkový komplex ako kultúrna inštitúcia

Správa kaštieľa, hradu a personál, ktorý v týchto objektoch pracovali, nedával prakticky žiadnu perspektívu aktívnej vedeckej a múzejnej práce. Kaštieľ a hrad sa síce pomerne skoro prístupnili verejnosti, no počas správy Š. Havlíka nedošlo prakticky k žiadnym zmenám v inštalácii a múzejnej prezentácii. Do značnej miery je to aj pochopiteľné, keďže správca trávil mnoho času administratívou a riešením neraz veľmi zložitých vlastníckych vzťahov a samotného chodu objektov. Tie mu nedovoľovali rozvíjať potenciál využiteľnosti jemu zvereného majetku, ale naopak často bránili v zabezpečení základných potrieb. Typická múzejná práca sa preto odsúvala a stala sa aktuálnou v podstate až po doriešení právnych zmien vlastníctva a vyhlásení kaštieľa a hradu s celým príslušenstvom za štátny kultúrny majetok spravovaný PŠVU-NKK. Teda až začiatkom 50. rokov sa pristúpilo k podrobnejšej evidencii a inventarizácii zbierok a ich ohodnoteniu.³³ Táto činnosť sa však viaže hlavne na novú zamestnankyňu ŠKM v Betliari, na Alžbetu Güntherovú-Mayerovú, ktorá sa dostala do betliarskeho kaštieľa v dôsledku politických represálií vtedajšieho režimu vyst'ahovaním z Bratislavy.³⁴

Š. Havlík pracoval ako správca objektov do roku 1952, keď bol obvinený zo zatajenia časti nájdeného nálezu.³⁵ Po ňom prevzal formálne 9. júla 1952 správu úradník PŠVU Ján Janko, no už 16. júla 1952 odovzdal riadenie kaštieľa a hradu Eugenovi Sabólovi, zamestnancovi ŠVM v Košiciach.³⁶ Ten začal aj s postupnou reínštaláciou zbierok a pristúpil ku katalogizácii, ktorú však nedokončil.³⁷ Vo veľmi krátkej dobe ho totiž vystriedala vo funkcii správcu, ale

³² ŠA Košice, p. Rožňava, f. ONV RV II., neusporiadaný fond, zložka ŠKM Betliar – komplexné správy od roku 1964; tiež podrobnejšie TIŠLIAR, Pavol. Inštalčný plán prvej expozície Okresného múzea v Rožňave. In: *Gemersko-Malohont 11*. Rimavská Sobota : Gemersko-malohontské múzeum, 2015, s. 195.

³³ Už tesne po vojne boli vyvíjané mnohé snahy o spísanie rozsiahleho majetku po Andrásyovcoch. Čiastkové a veľmi stručné zoznamy vybraných zbierkových predmetov boli vypracované rôznymi správcami. Prvý systematický inventárny súpis zbierkových predmetov kaštieľa bol vyhotovený na základe prípisu Povereníctva školstva a osvety v Bratislave číslo 166.821/1946-B/II-3. zo dňa 10. júla 1946. Archív PÚSR BA, f. POS. Správca Št. Havlíka povereníctvo žiadalo o jeho doplnenie. Archív SNM, p. MB, f. MB, bez sign. Čo sa týka hradných zbierok, situácia bola iná. V rokoch 1904 a 1912 si už gróf Dionýz Andrásy (1835 – 1913) dal krajiniským múzejným inšpektorom Jozefom Mihalikom vypracovať súpis všetkých predmetov nachádzajúcich sa v časti hradu – vo Františkinom múzeu a v rodovom múzeu. MIHALIK, József. *A krasznaborkai várban létesített Franciska ereklyemúzeum leíró lejtroma*. Második bővített kiadás. Budapešť, 1912. MIHALIK, József. *A Gömörkösbont vármegyei Krasznaborka-vár összes tárgyának és felszerelésének leltára, 1912 augusztus 24*. Košice, 1912. Archív SNM, p. MB, f. Rod Andrásy, bez sign. V dňoch 5. – 19. augusta 1946 bol vyhotovený inventárny súpis predmetov, kompletného príslušenstva a zariadenia, z dôvodu prevzatia do správy skonfiškovaného hradu Krásna Hôrka, aj komparáciou fyzicky zachovaných predmetov s Mihalikovými katalógmi z roku 1912. TAKÁCSOVÁ, Katarína – MÁTÉOVÁ, Tímea. Kaštieľ Betliar a hrad Krásna Hôrka po odchode Andrásyovcov. Konfiškácia majetkov a formovanie múzea. In: *Zborník z konferencie Múzeá vo vojne. Druhá svetová vojna a jej dôsledky na činnosť múzeí a ich zbierky*. Banská Bystrica, 10. – 11. november 2015, s. 18, rkp., odovzdané do e-zborníka. V kaštieli začala presnejšia evidencia v júni 1952, hoci už po správcovi Š. Havlíkovi boli k dispozícii súpisy a zoznamy, ktoré však bolo nutné revidovať a doplniť. Na hrade začala inventarizácia od marca 1952. Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 72 a 217/1953. Za prvé systematické odborné súpisy však vďačíme Dr. Alžbete Güntherovej-Mayerovej.

³⁴ Viac o týchto okolnostiach: BARCZI, Július. Alžbeta Güntherová-Mayerová – roky „vyhnanstva“ 1952 – 1955. In: *Monument revue*, roč. 2, 2013, č. 1, s. 28-33.

³⁵ TAKÁCSOVÁ – MÁTÉOVÁ, ref. 33.

³⁶ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 331/1953.

³⁷ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 217/1953.

aj odborného pracovníka, Alžbeta Güntherová-Mayerová. Dekrét správcu jej bol vydaný 18. novembra 1952 s nástupom na správcovské miesto k 1. januáru 1953.³⁸ O osobnosti Alžbety Güntherovej-Mayerovej a jej pohnutom živote bolo napísaných viacero podrobnejších prác.³⁹ Pre náš príspevok je dôležité spomenúť predovšetkým skutočnosť, že prakticky až jej nástupom do Betliara a na Krásnu Hôrku nastal vzostup vedeckej činnosti múzea a začala sa základná odborná evidencia, katalogizácia a ohodnotenie zbierok; napokon aj prvé väčšie zmeny v inštalácii časti expozície, s ktorými už začal jej predchodca E. Saból. Prvá etapa plánovaných reinstalačných prác navrhnutých A. Güntherovou však prebehla až v roku 1954.⁴⁰ Teda prakticky až jej odbornou prácou začali objekty pracovať ako skutočné múzejné inštitúcie, vykonávajúce nielen pasívnu prezentačnú, ale aj vedeckú a vedecko-výskumnú činnosť. Počas jej pôsobenia boli založené základné evidenčné knihy, do ktorých boli zapisované zbierkové predmety a v tomto systéme evidencie pokračuje dokumentácia múzea prakticky dodnes.⁴¹

Plány na vytvorenie kultúrneho centra v Betliari zahŕňali využitie získaného kaštieľskeho parku nielen na obnovu pôvodného arboréta, ale uvažovalo sa využiť celý tento komplex s kaštieľom ako študijné múzejné stredisko s orientáciou a špecializáciou na dokumentáciu bytovej kultúry šľachty v 19. storočí. Bol to logický záver, podporený predovšetkým charakterom zachovaných zbierok. Podobné úvahy sa týkali aj hradu Krásna Hôrka, kde sa ešte v roku 1954 uvažovalo, popri dokumentácii stredovekého každodenného života šľachty, aj o prípadnom vytvorení celoštátneho múzea tureckých vojen. V pivničných priestoroch Dolného hradu na Krásnej Hôrke sa uvažovalo o vytvorení letnej reštaurácie a na dolnej terase sa počítalo s umiestnením letnej kaviarne.⁴² V Betliari sa zase plánovalo zriadiť intervenčné izby, nocľaháreň, bufet, ako aj moderné hygienické byty pre zamestnancov v kastelánskej budove. V tzv. Muničáku bola navrhnutá Klubovňa Zväzu ČSM adaptáciou budovy a úpravou ihriska pri Muničáku. Nad majerom zasa zamýšľali vybudovať ihrisko pre detskú škôlku a na bývalom tenisovom ihrisku otvoriť letnú reštauráciu.⁴³ Uvažovalo sa aj nad viacerými možnosťami celkového využitia kaštieľa, od zriadenia hospodárskej alebo lesníckej školy, cez krajské múzeum až po ústredný gemerský archív a knižnicu.⁴⁴ Existovali aj plány na adaptáciu kaštieľa na rekreačné

³⁸ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 21/1954, na základe rozhodnutia Povereníctva školstva v Bratislave zo dňa 18. novembra 1952 č. 37.632/1952-K/3.

³⁹ Napr. BARCZI, Július. *Spoluzakladateľka slovenskej umenovedy*. Revúca : SOČ, PSLG, 2003. BARCZI, Július. Alžbeta Güntherová-Mayerová (1905 – 1973). Život zasvätený pamiatkam. In: *Monument revue*, roč. 2, 2013, č. 1, s. 20-25. BARCZI, ref. 34, s. 28-33. KOVALČÍKOVÁ, Mária. *Alžbeta Güntherová-Mayerová: súpis archívneho fondu*. Bratislava : Archív výtvarného umenia SNG, 1986. *Stretnutie so životom a dielom Alžbety Güntherovej-Mayerovej (1905-1973)*. Marta Herucová (ed.), Bratislava, 2003.

⁴⁰ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 25/1954.

⁴¹ Pre hradné zbierky bola v roku 1953 založená Kniha evidencie R1 a pre zbierkové predmety kaštieľa R2. V týchto evidenčných knihách A. Güntherová-Mayerová odborne spracovala spolu 3 757 kusov zbierkových predmetov. Tento súpis prideloval predmetom súčasne platné inventárne čísla a stal sa základnou evidenciou, s ktorou odborní pracovníci múzea pracujú aj dnes.

⁴² Pre objekt hradu existovali viaceré koncepty budúceho využitia, tzv. lokálne programy využitia Štátneho kultúrneho majetku. NKK navrhovala múzeum nábytkového umenia a bývania, PŠVU múzeum zbraní a tureckých vojen so zvláštnym zreteľom na význam hradu ako „jedinej jestvujúcej ešte pohraničnej pevnosti z tureckých dob“. Dovtedajšie zbierky po Františke Andrásyovej, považované za prežitok, im nevyhovovali. Na hrade chceli v prízemných priestoroch umiestniť aj kaviareň, jedáleň, malú nocľaháreň a byt kastelána. R-atieliér Stavoprojektu Bratislava pracoval na projekte využitia hradu ako turistickej ubytovne s reštauráciou. Napriek tomu, že sa koncepty nezrealizovali v plnej miere, podobne ako architektúru hradu aj expozíciu poznačil režim popierajúci dejiny šľachty. TAKÁCSOVÁ – MÁTĚOVÁ, ref. 33.

⁴³ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 36/1954.

⁴⁴ Archív SNM, p. MB, f. MB, bez sign. 12. 6. 1945, 9. 11. 1945, 29. 5. 1947.

stredisko, či už pre Blok slovenských výtvarníkov, alebo pre vysokoškolských profesorov Slovenskej univerzity v Bratislave a iných vedeckých pracovníkov.⁴⁵ Tieto plány sa napokon nerealizovali a kaštieľ ostal využívaný predovšetkým pre kultúrne účely ako múzejné zariadenie.

Kaštieľ aj hrad boli pomerne skoro po prechode frontu otvorené pre širokú verejnosť. Do konca 40. rokov sa návštevnosť vyšplhala na 12- až 15-tisíc návštevníkov ročne v Betliari a do 25-tisíc na hrade Krásna Hôrka. Bezpochyby to boli turisticky najatraktívnejšie objekty rožňavského regiónu. Návštevnosť mala pritom stúpajúcu tendenciu. Kaštieľ navštívilo v roku 1951 15-tisíc platiacich návštevníkov, o rok neskôr takmer 37-tisíc, na hrade stúpila návštevnosť z 25- na vyše 28-tisíc.⁴⁶ Potvrďovalo to bezpochyby správnosť rozhodnutia ponechať tieto objekty na kultúrne účely.

Popri existujúcich expozíciách v kaštieli a na hrade vznikli už v 40. rokoch návrhy na využitie priestoru kaštieľa ako zberného archívneho centra celej gemerskej oblasti. Dobrým argumentom neboli len samotné priestorové možnosti kaštieľa a existencia časti hospodárskeho archívu umiestneného v rotunde, ale aj cenná historická knižnica nachádzajúca sa v kaštieli. Tá obsahovala približne 15-tisíc zväzkov a začiatkom 50. rokov bola sčasti katalogizovaná.⁴⁷ Už v roku 1945 sa preto hovorilo o vytvorení akéhosi gemerského archívu, v ktorom by základ tvorili archívy panstva Andrassyovcov a ich rodinný archív. Väčšia časť týchto dokumentov bola uložená na hrade Krásna Hôrka, kde existovali viac-menej vyhovujúce úložné (skladové), ale nie príliš bádateľsky vyhovujúce podmienky. Keďže väčšina tohto archívu sa dotýkala panstva, na tieto archívne celky si už koncom 40. rokov robil nároky Pôdohospodársky archív. Ten vznikol v roku 1947 ako vrcholová celoslovenská inštitúcia, podliehajúca Poverenictvu pôdohospodárstva a pozemkovej reformy. Pôdohospodársky archív mal kompetencie vo vzťahu k hospodárskym a patrimoniálnym archívom, ktoré patrili pod rezort pôdohospodárstva a okrem hlavného archívu v Bratislave si zriaďoval v regiónoch svoje oblastné pobočky.⁴⁸ Betliar bol navrhovaný ako jedno z možných a perspektívnych miest na zriadenie takejto pobočky archívu. Tento návrh však ostal nerealizovaný. Formálne bol celý súbor archívov Andrassyovcov z hradu a kaštieľa odovzdaný 3. augusta 1951 Pôdohospodárskemu archívu, fyzicky však ostali v tom čase archívne celky na svojom mieste, teda na hrade Krásna Hôrka a v rotunde v Betliari. Zrejme aj preto bola stále v rožňavskom okrese živá myšlienka vybudovať v Betliari múzejno-archívne zariadenie s bohatou knižnicou nielen pre celý rožňavský región, ale aj pre celú oblasť historického Gemeru.⁴⁹ Hoci sa tento zámer napokon nerealizoval, archív predsa len napokon začal pracovať v kaštieli. Nešlo však o archív, v ktorom by boli sústredené andrassyovské archívy, ale v prízemnej časti kaštieľa získal miestnosti na vytvorenie depotu a kancelárií regionálny okresný archív.⁵⁰ Vo funkciu okresného archívára ho od 1. apríla 1952 riadil Július Klíncko, ktorý sa zároveň v roku 1955 po odchode A. Güntherovej stal aj správcom

⁴⁵ Archív PÚSR, f. POS, 6.12.1946, 29. 7. 1949.

⁴⁶ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 36/1954.

⁴⁷ Knižnicu spracovala Dr. Wägenerová z NKK a autorský katalóg knižnice bol od písm. A – Col. poskytnutý správe kaštieľa v odpise. Tamže, sign. č. 217/1953. O spracovaní knižnice viac: TAKÁCSOVÁ, Katarína. Osudy historickej knižnice v kaštieli Betliar: odborné spracovanie a stav vedeckého bádania. In: *Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku* J. Marcela Domenová (Ed.), Prešov: PU, 2013, s. 52-67.

Dostupné na: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova1>>

⁴⁸ TIŠLIAR, Pavol. Aktivity Štátneho inšpektorátu archívov a knižníc na Slovensku pri budovaní archívnej organizácie (1919 – 1951). In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 1, 2013, č. 2, s. 53.

⁴⁹ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 331/1953.

⁵⁰ TIŠLIAR, ref. 5, s. 82 a n.

ŠKM v Betliari.⁵¹ Jeho snaha, ako aj snaha rady ONV v Rožňave, aby sa andrássyovské archívy stali súčasťou tohto Okresného archívu v Betliari, nebola úspešná. Spomenuté archívne celky boli 25. októbra 1955 za veľmi zvláštnych a neštandardných okolností a za výrazných protestov okresnej správy v Rožňave prevezené do archívu v Levoči, kde sídlila pobočka Pôdohospodárskeho archívu.⁵²

Z pohľadu zmien pôvodného zbierkového fondu a príslušenstva (inventára) kaštieľa v Betliari a hradu Krásna Hôrka, dochádzalo k prvým presunom medzi inštitúciami už tesne po vojne. V roku 1945 bola do kaštieľa prevezená knižnica bývalého františkánskeho kláštora v Rožňave. Budovu tohto kláštora s celým jeho inventárom totiž prevzali hneď po prechode frontu Gemerské železornú bane.⁵³ V roku 1946 boli z Krásnej Hôrky do Betliara premiestnené „*knihy staršej literatúry*“.⁵⁴ Skladba zbierok bola potom narušená presunmi medzi týmito dvoma objektmi najmä v rokoch 1953 – 1955. Prevezená bola aj

Obr. č. 4: Budova Banického múzea v Rožňave. Zdroj: Archív SNM, pobočka Betliar.

⁵¹ Prevzal správu kaštieľa a hradu 8. augusta 1955 a zápisnicou k 1. septembru 1955. Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 438/1955.

⁵² Archív SNM, p. MB, f. MB, bez sign. Spisy Archív.

⁵³ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. 796/1950, 17/1951. Niekedy v mesiacoch apríl až máj 1945 bolo Š. Havlíkovi nahlásené, že sa v priestoroch mestského hospodárskeho dvora v otvorenej pajte s deravou strechou nachádza veľké množstvo kníh pohádzaných na kopu. Š. Havlík sa tam hneď vybral a naskytol sa mu „*zdravujúci obraz*“. Knihy boli pohádzané na vlhkej slame, bez akejkoľvek ochrany. V prípade dažďa by sa nenávratne poškodili, a tak ich Havlík s pomocníkmi naložili na voz a odviezli do Betliara. HAVLÍK, Štefan. *Záchrana a ochrana kultúrno-historických pamiatok vo východnej časti okresu Rožňava vo frontovej a pofrontovej dobe (1944 – 1945). Zo spomienok Štefana Havlíka, niekdajšieho evanjelického farára v Betliari*. Banská Bystrica, 29. november 1988, strojopis, s. 8-9. Súkromný archív rodiny Havlíkovcov.

⁵⁴ Archív SNM, p. MB, f. MB, bez sign., 12. 11. 1946.

knížnica Dionýza Andrásyho z povaly obrazárne v Krásnohorskom Podhradí. Dôvodom bola myšlienka zriadiť v Betliari okresné múzeum,⁵⁵ čo sa však nepodarilo zrealizovať. Menší počet zbierkových predmetov bol z hradu a kaštieľa prenesený v 50. rokoch aj do iných inštitúcií.⁵⁶ Nenávratne bol zbierkový fond múzea ochudobnený najmä o početné oblečenie a obuv (čizmy, ale aj korčule), ktoré boli vydražené alebo rozdané obyvateľom obce Betliar v roku 1952. Rovnako boli darované aj hračky betliarskej materskej škôlke v roku 1953.⁵⁷ Uznesenie č. 462/1950-R o zákaze vydávania zbierok z Betliara⁵⁸ chránil predmety pred odvozmi mimo regiónu, nie však pred prerodzeľovaním „*pracujúcemu ľudu, ktorý mal na to nárok*“.⁵⁹

Od roku 1950 slúžil betliarsky komplex aj ako provizórny depozitár pre zbierky prakticky zaniknutého rožňavského múzea. Keďže budova bývalého banického múzea bola využívaná na iné účely, zbierky boli presťahované do Betliara, do budovy tzv. Ateliéru (dnešná Administratívna budova, pavilón B). Správa kaštieľa sa však o tieto zbierky nevedela postarať, a tak dochádzalo k ich postupnej degradácii.⁶⁰ Táto nevyhovujúca situácia sa netýkala len umiestnenia samotných zbierok, ale rožňavské zbierky sa pre správu kaštieľa stali určitou príťažbou a prekážkou, napríklad pri snahe o rekonštrukciu a adaptáciu vybraných častí kultúrneho komplexu.⁶¹ Rožňavské zbierky sa presťahovali z Betliara až po znovuotvorení Okresného múzea v Rožňave v roku 1956.⁶²

Samotné formovanie ŠKM v Betliari napokon skončilo až v roku 1960, keď sa súčasťou kultúrneho majetku stalo aj mauzóleum. Správu nad Mauzóleom v Krásnohorskom Podhradí prevzal ŠKM v Betliari formálne k 1. februáru 1960 od Okresného múzea v Rožňave.⁶³ V roku 1960 sa tak z pohľadu hlavných objektov, kaštieľa, hradu a mauzólea, znovu spojil andrásyovský majetkový komplex pod jednu správu, s výnimkou obrazárne v Krásnohorskom Podhradí, ktorá ostala až do súčasnosti pod správou Banického múzea v Rožňave. Uzavrela sa tak aj otázka charakteru ich využitia. Od tej doby sa tieto objekty a v nich nachádzajúce sa artefakty vystavujú širokej verejnosti pod starostlivosťou a ochranou SNM-Múzea Betliar.

⁵⁵ Archív SNM, p. MB, f. MB, bez sign., 9. 7. 1952.

⁵⁶ Napr. zoologické preparáty do Zoologického ústavu Prírodovedeckej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave 11. januára 1952 alebo rytierske brnenie na hrad Červený Kameň.

⁵⁷ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 607/1953, 3923/1953.

⁵⁸ Archív SNM, p. MB, f. MB, bez sign., 13.11.1950.

⁵⁹ Prístupy k problému pozri napr. v MENKOUSKI, V. – SMIGEL, M. – CHERKASOV, A. A. Contemporary European historiography of Stalinism: Tradition and new Research Strategies for Central and Eastern Europe. In: *Bylye Gody*, vol. 3, Is. 1, s. 192-196.

⁶⁰ Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 72/1953. Niektoré časti zbierok vystavil v kaštieli pre verejnosť ešte Š. Havlík. Išlo však len o drobné časti zbierok.

⁶¹ Deponované tu boli múzejné zbierky prírodovedného aj kultúrno-spoločenského charakteru a zbierka archívnych dokumentov zaniknutého Banického múzea v Rožňave. Zbierky mali predovšetkým regionálny charakter. Rada Mestského národného výboru v Rožňave dala v auguste súhlas na uzavretie Banického múzea v Rožňave. Rozhodla, aby zbierkové predmety a inventár múzea bol premiestnený do „*uvolnených miestností kaštieľa v Betliari*“⁶⁴. Robotníci a banícki učni predmety vložili do parku pred kaštieľ. Š. Havlík ich núdzovo uložil do uzamknutej miestnosti blízko kaštieľa, aby sa nič neod cudzilo a nepoškodilo. Pozri bližšie: HAVLÍK, ref. 53.

⁶² Archív SNM, p. MB, f. MB, sign. č. 72/1953. Pozri bližšie tiež TIŠLIAR, ref. 32.

⁶³ Archív SNM, p. MB, f. MB, bez sign. zápisnica z 3. 2. 1960.

Zoznam prameňov a literatúry (References)

Archívne pramene (Archival sources)

Archív Pamiatkového úradu SR:

- f. Pamiatkové orgány na Slovensku, 1919 – 1951
- f. Povereníctvo školstva (1919) 1945 – 1960

Archív SNM, pobočka v Múzeu Betliar:

- f. Rod Andrásy, (1890) – 1945
- f. Múzeum Betliar, 1945 – 1996
- f. A. Güntherová-Mayerová, 1952 – 1955.

MVSR – Štátny archív v Košiciach, pobočka v Rožňave:

- f. Okresný národný výbor v Rožňave, 1945 – 1960
- f. Okresný národný výbor v Rožňave II., 1961 – 1990,
- f. Okresné múzeum v Rožňave, 1896 – 1960

Literatúra (Bibliography)

- BARCZI, Július (2013). Alžbeta Güntherová-Mayerová – roky „vyhnanstva“ 1952 – 1955. In: *Monument revue*, roč. 2, 2013, č. 1, s. 28-33. ISSN 1338-807X.
- BARCZI, Július (2003). *Spoluzakladateľka slovenskej umenovedy*. Revúca : SOČ, PSLG, 2003.
- BARCZI, Július (2013). Alžbeta Güntherová-Mayerová (1905 – 1973). Život zasvätený pamiatkam. In: *Monument revue*, roč. 2, 2013, č. 1, s. 20-25. ISSN 1338-807X.
- HAVLÍK, Štefan (1988). *Záchrana a ochrana kultúrno-historických pamiatok vo východnej časti okresu Rožňava vo frontovej a popfrontovej dobe (1944 – 1945). Zo spomienok Štefana Havlíka, niekdajšieho evanjelického farára v Betliari*. Banská Bystrica, 29. november 1988, rkp. Súkromný archív rodiny Havlíkovcov.
- HETÉNYI, Martin. Niektoré aspekty kultúrnej, umeleckej a osvetovej činnosti mesta Nitra v rokoch 1939 – 1945. In: *Konštantínove listy*, 8/2015, s. 78-87. ISSN 1337-8740.
- KAČÍREK, Ľuboš. *Kultúrne dedičstvo Slovenska*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z., 2016, 117 s. ISBN 978-80-89881-05-5.
- KOVALČÍKOVÁ, Mária (1986). *Alžbeta Güntherová-Mayerová: súpis archívneho fondu*. Bratislava : Archív výtvarného umenia SNG, 1986.
- MENKOUSKI, V. – SMIGEL, M. – CHERKASOV, A. A. Contemporary European historiography of Stalinism: Tradition and new Research Strategies for Central and Eastern Europe. In: *Bylye Gody*, vol. 3, Is. 1, s. 192-196. ISSN 2073-9745.
- MIHALIK, József (1912). *A krasznaborkai várban létesített Francisca ereklyemúzeum leíró lajstroma*. Második bővített kiadás. Budapest, 1912.
- MIHALIK, József (1912). *A Gömörköshont vármegyei Krasznaborka-vár összes tárgyainak és felszereléseinek leltára, 1912 augusztus 24*. Košice, 1912.

- Stretnutie so životom a dielom Alžbety Güntherovej-Mayerovej (1905 – 1973)*. Marta Herucová (ed.), Bratislava, 2003. ISBN 80-89142-03-6.
- TAKÁCSOVÁ, Katarína – MÁTÉOVÁ, Tímea (2016). Kaštieľ Betliar a hrad Krásna Hôrka po odchode Andrásyovcov. Konfiškácia majetkov a formovanie múzea. In: *Zborník z konferencie Múzeá vo vojne. Druhá svetová vojna a jej dôsledky na činnosť múzeí a ich zbierky*. Banská Bystrica, 10. – 11. november 2015, 2016, 19 s.
- TAKÁCSOVÁ, Katarína (2013). Osudy historickej knižnice v kaštieli Betliar: odborné spracovanie a stav vedeckého bádania. In: *Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku I*. Ed. Marcela Domenová, Prešov : PU, 2013, s. 52 -67, ISBN 978-80-555-0933-4. Dostupné na: <<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova1>>.
- TIŠLIAR, Pavol (2013). Aktivity Štátneho inšpektorátu archívov a knižníc na Slovensku pri budovaní archívnej organizácie (1919 – 1951). In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 1, 2013, č. 2, s. 37-56. ISSN 1339-2204.
- TIŠLIAR, Pavol (2015). Inštalačný plán prvej expozície Okresného múzea v Rožňave. In: *Gemer-Malohont 11*. Rimavská Sobota : Gemersko-malohontské múzeum, 2015, s. 184-196. ISBN 978-80-85134-43-8.
- TIŠLIAR, Pavol (2016). Inštitucionalizácia pamäťových a fondových zariadení v 50. a 60. rokoch 20. storočia v okrese Rožňava: Príspevok k výskumu regionálnej kultúrnej politiky a kultúrnej stratégie 2. pol. 20. storočia na Slovensku. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 4, 2016, č. 2, s. 75-85. ISSN 1339-2204.